

Юшкевич Ю.С. Глобалізаційні процеси в сучасній Україні : аксіологічний контекст / Ю. С. Юшкевич // Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2013. – № 11 (190). – С. 75-81.

УДК: 130.3:316.32

Ю. С. Юшкевич

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: АКСІОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Ключові слова: глобалізація, духовність, морально-етичні цінності, освіта.

Стан сучасного українського суспільства характеризується трансформаційними тенденціями в усіх сферах життя нашого соціуму, що, в першу чергу, можна вважати наслідком глобалізації. Як зазначає більшість дослідників цього феномену, початок процесу глобалізації можна віднести на кінець минулого сторіччя, зокрема, глобалізацію аксіосфери – на 90-ті роки, що пройшли під гаслом зміни культурної парадигми України у цілому. Але не всі погоджуються з цією точкою зору. Так, на думку Г. С. Померанця, початком глобалізації слід вважати «осьовий час» як єдиний релігійно-історичний процес [13, с.131]. Проблемність сьогоденної ситуації пов'язують з тим, що західна цивілізація, об'єднав загальними економічними, інформаційними, транспортними структурними зв'язками всю планету, не в змозі запропонувати відповідно універсальні духовні цінності. Більше того, такі великі західні ціннісні орієнтири як наука, право і навіть християнство мають утилітарний та прагматичний зміст, що найбільш яскраво виявило себе у США.

Щодо моделі реалізації глобалізаційного процесу, слід звернутися до двох її альтернативних варіантів. Перший – більш позитивний варіант, це «глобалізація по горизонталі», результатом якої є ненав'язливе розширення

горизонтів окремої культури і людини за допомогою збагачення її ціннісних уявлень та природного осягнення одних культур іншими. Другий варіант – це «глобалізація по вертикалі», змістом якої є політика універсалізації економічної та політичної сфер, а в кінцевому підсумку – уніфікація культур і цінностей [8, с.75]. Саме у такій агресивній формі проявляє себе глобалізація у XXI віці, з експансією західних цінностей та намаганням перекреслити всю самобутність та культурне розмаїття у сучасному, поки що мультикультурному світі.

Можливістю уникнення глобалізаційної кризи та духовного колапсу, на думку деяких дослідників, є розробка загальноцивілізаційної стратегії розвитку на шляху до суспільства постматеріальних цінностей [7,12]. Саме цінності в еру глобалізму стають підставою для конфлікту між націями та державами, між представниками західної та східної культур. Тут необхідно згадати точку зору С. Хантінгтона, який зазначав, що цінності, зокрема моральні, є тим «геном культури», який визначає специфіку усіх суспільних відношень.

Система морально-етичних цінностей, що є пріоритетною для будь-якого суспільства, обумовлює його сьогодення та детермінує подальший розвиток. У своїй сукупності вони утворюють етичну культуру особистості, яка є історично конкретною і соціально обумовленою мірою опанування людиною етичних максимумів і практичного втілення їх в різних сферах діяльності і поведінки. Руйнування сталої системи морально-етичних цінностей призводить до втрати морального здоров'я нації та духовної безпеки, яка є системою тих умов, що дозволяють культурі і суспільству зберігати свої життєво важливі параметри у межах історично усталеної норми. Їх вихід за рамки норми під впливом різного роду чинників веде до дезорганізації та національної катастрофи, тобто розпаду суспільства як цілісної системи у зв'язку з руйнуванням духовних підстав, що структурують його [3, с.4]. Сучасний український соціум характеризується засиллям імморалізму та ціннісним вакуумом, що поступово руйнує духовні підвалини нашого співжиття, ставлячи під загрозу його подальше існування. Тому дослідження феномену морально-етичних цінностей, відродження яких є

необхідною умовою вибору українською нацією своєї подальшої історичної долі та пошук механізмів їх трансляції, є досить актуальним.

У сучасному науковому дискурсі існує багато праць як вітчизняних (Є. Борінштейн, М. Бургін, П. Зотов, А. Кавалеров, Л. Карпинський, В. Кузнецов, С. Кучинський, Н. Малиновська, Т. Перерва, М. Седов, Ю. Смоленцев, В. Соколов, М. Цибра, С. Шардаков) так і зарубіжних (Ф. Бенедикт, Д. Гілеспі, Н. Кантріл, К. Клакхон, М. Мід, Г. Олпорт, Т. Парсонс, М. Рокич) науковців, в яких аналізуються саме морально-етичні цінності.

Вибір між такими вищими цінностями як добро та зло визначає спрямованість окремої особистості та розвиток суспільства в цілому. Внаслідок глобалізаційних процесів відбувається безконтрольне запозичення стереотипів життя, притаманних західному суспільству, що веде до занепаду української національної системи цінностей, заміною її псевдоцінностями та симулякрами. На думку В.А. Кутирева, в глобально цілісній системі етноси не збагачують один одного, а взаємопоглинаються, культури не отримують імпульс для саморозкриття, а нівелюються, країни не коволюціонують, співпрацюючи, а уніфікуються. Це не сплав етносів та культур з запозиченням у кожному кращого і включенням його в загальну цілісність, а перемога західної, особливо американської культури, над усіма іншими. Тому так звані загальнолюдські цінності фактично народжуються західною, ліберально-ринковою демократією [6, с.153]. Держави, що є найбільш економічно та технічно розвинутими, в яких перевага віддається раціональному, а не емоційно-духовному початку, стають «законодавцями моралі» в сучасному глобалізованому світі, в результаті чого на перший план у шкалі моральних цінностей сучасної людини виходять не безкорисливість і самопожертва, а їх протилежності.

Але існує і інший, більш позитивний погляд на процес, що відбувається в сучасному світовому соціумі, згідно якому, виходячи з соціальних та економічних потреб українського суспільства, необхідності утвердження ліберальних, навіть екзистенціальних цінностей, українська особистість повинна бути носієм саме загальнолюдських духовних цінностей, що

забезпечить їй здатність до конструктивного діалогу та повноцінного входження у світову спільноту. Внаслідок глобалізації «нова, урбаністична культура стає космополітичною за своєю сутністю. Звідси виникає і потреба загальнолюдського ствердження таких цінностей як толерантність і терпимість як єдиної безкровної можливості нейтралізації можливих конфліктів у міжетнічних та міжнаціональних стосунках» [9, с.7]

Так, на початку третього тисячоліття внаслідок глобалізаційних процесів актуалізується проблема пошуків «золотої середини» між універсальним та національним, новим та традиційним, збереження національної історично обумовленої української ідентичності в світовій цивілізації, що, уніфікуючись, формує новий тип глобалізованої людини.

Духовна безпека нації залежить від здатності зберігати та транслювати свою культурну самобутність. Найбільшою мірою це може бути ефективно забезпечено вході освітянського процесу. Саме розвиток освіти, зокрема гуманітарної, є запорукою збереження духовних традицій українського суспільства. Вона є найважливішим соціальним інститутом, що транслює морально-етичні цінності, норми, ідеали, відтворює національно-культурний світ. Гуманітарна освіта відповідає за культурне наслідування та духовний розвиток людини, як цілісної особистості в її екзистенційній та онтологічній повноті [4, с.181]. Але слід зазначити, що завданням освіти є не лише трансляція від покоління до покоління та закріплення в кожному наступному найбільш стабільних національних духовних, світоглядних та культурних цінностей соціуму, а й збагачення індивідуальних та суспільних ментальних якостей даного етносу загальнолюдськими моральними цінностями. Саме ці цінності сприятимуть духовній конвергенції та діалогу культур. Крім цього, освіта спрямована на корегування та перетворення цінностей, що на особистісному та суспільному рівнях визначають поведінку людей, спрямовують та концентрують їх «ментальну енергію» на досягнення цілей, які повинні відповідати вищим моральним цінностям прогресуючої людської цивілізації [2, с.179].

Останніми десятиріччями, на жаль, спостерігається тривожна тенденція до механічного сприйняття як зразка для наслідування західних моделей розвитку, що стосується, зокрема, і освітянських технологій. Але, це веде у кінцевому підсумку лише до еkleктичного поєднання концепцій різних національних шкіл. Як показує досвід, не можна застосовувати до вітчизняної освіти підходи, розроблені в Японії, США або Англії, адже вони не відповідають особливостям українського суспільства: «...українці потребують своєї оригінальної – національної – «моделі» соціально-економічного, політичного і т. п. розвитку, яка б відповідала українському національному характерові» [1, с.63]. Необхідно згадати, що західна система освіти, перш за все, спрямована на трансляцію максимального обсягу знань і засвоєння технологій, вона є раціоналістично та технократично орієнтованою. Що стосується української освіти, то вона завжди характеризувалася гуманітарною спрямованістю. Так, у Києво-Могилянській академії чотири роки навчання становила загальноосвітня підготовка (граматика, арифметика, геометрія, музика), рік – риторика і поетика, чотири роки – філософія і, нарешті, останні чотири роки – теологія. Інструментально-прагматична природа західної системи освіти значною мірою знецінює духовно-моральну складову освітянського процесу.

Головним завданням освіти є формування органічної і цілісної особистості. Раціоналістично ж спрямована система освіти не здатна сформувати таку всебічно розвинену, високоморальну, сповнену духовності людину. Лише на вищих рівнях духовного пізнання можливий синтез антиномій, але джерелом цього нового знання вже є не розум, а серце. Лише серцем можливо охопити усю сукупність безмежного буття. Саме для української нації характерна орієнтація на сприйняття навколишнього світу через серце, звернення людини до природи, поєднання з нею. Ця особливість українського духовного складу знайшла яскравий вираз у царині філософії, яка «на рефлексивному рівні виражає найістотніші ментальні ознаки нації, внаслідок чого дослідження своєрідності філософського поступу того чи

іншого народу дає змогу виявити і його «душу», що характеризується кордоцентризмом, тобто перевагою духовного над раціональним і отримала назву – «філософія серця» [10, с.152].

Саме перевага емоційної, духовної компоненти нашого національного характеру орієнтує дії представників українського етносу не на перетворення навколишнього світу заради своїх потреб, а на власне самопізнання та самовдосконалення – на відміну від західного раціоналізму, який призводить до прагматичного, утилітарного, споживацького, технократичного ставлення до навколишнього світу. Як зазначає В. С. Стьопін, у системі цінностей і світоглядних образів західної культури вектор людської активності спрямований назовні, на перетворення світу, а у східній традиціоналістській системі цінностей, яка вважає людину включеною в організм природи, мов би розчиненою у ній, орієнтований усередину – на самовиховання та самообмеження [11, с.12]. Становлення українського національного характеру відбувалось під впливом складних культурно-історичних, геополітичних та природно-кліматичних чинників, серед яких не останню роль відіграло саме геополітичне розташування України. Знаходячись на перехресті Заходу та Сходу, вона займала проміжне становище між народами з класичним менталітетом, що обумовило виникнення так званого «некласичного менталітету» українців [5], для якого притаманні цінності як Заходу, так і Сходу.

Отже, не дивлячись на те, що саме західну цивілізацію можна вважати найбільш економічно та технічно прогресивною, унікальним каталізатором глобалізаційних процесів, що визначають поступ сучасної макроцивілізаційної системи, її шлях розвитку не є універсальним для інших держав внаслідок їх етнічних культурних особливостей та притаманних їм специфічних морально-етичних цінностей. Щоб запобігти повній асиміляції та розчиненню українського етносу у західному «цивілізованому» суспільстві з його матеріальними пріоритетами, необхідно відроджувати та зберігати духовно-орієнтований вектор розвитку нашого суспільства. Для мобілізації духовних

ресурсів української нації, протидіяння згасанню її творчого потенціалу та засиллю техніко-економічного і утилітарного у житті українського суспільства слід здійснювати гуманітаризацію освітнього простору, зберігаючи національно-духовні традиції.

Література

1. Бичко І. Українська ментальність і проблеми гуманітаризації національної вищої освіти / І. Бичко // Розбудова держави, 1993, №3. – С. 58-63.
2. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века : учебное пособие для самообразования / Гершунский Б. С. – изд. 2-е, переработанное и дополненное. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – 512 с.
3. Запесоцкий А. С. Гуманитарное образование и проблемы духовной безопасности // Педагогика. – 2002. – № 2. – С.
4. Зеркалов Д.В. Духовная безопасность : Монография / Д. В. Зеркалов.– К. : Основа, 2012. – 1120 с.
5. Кизима В. «Незалежність від» чи «незалежність для»? Маргінальна сутність ментальності України / В. Кизима // Віче. – 1993. – № 9. – С. 114-126.
6. Кутырев В. А. Глобализация в свете культуры / В. А. Кутырев // Социальная синергетика и актуальная наука: Глобализация. Глобалистика. Потенциалы и перспективы России в глобальном мире: сборник научных трудов / под общей редакцией доктора философских наук, профессора В. П. Шалаева. – Йошкар-Ола : Марийский государственный технический университет, 2010. – С. 153-160.
7. Панарин А. С. Жизненный мир и агрессия рациональности / А. С. Панарин // Alma mater. – 2000. – № 7. – С. 34–39.
8. Подзигун И. М. Глобализация и поиск новых ценностных оснований цивилизации / И. М. Подзигун // Ценности глобализирующегося мира / под общей редакцией доктора философских наук, профессора К. Х. Делокарова. – М.: Scientific Press Ltd, 2002. – 189 с.

9. Райда К. Ю. Інтерпретація та розуміння глобалізаційних процесів і проблема загальнолюдських цінностей / К. Ю. Райда // Мультиверсум. Філософський альманах / [гол. ред. Лях В.В.] – Вип. 8 (106). – К., 2011. – С. 3-12.

10. Старовойт І. С. Збіг і своєрідності західноєвропейської та української ментальностей: філософсько-історичний аналіз / Старовойт І. С. – Тернопіль : Діалог, 1997. – 256 с.

11. Степин В. С. Глобализация и диалог культур: проблема ценностей / В.С. Степин // Век глобализации, 2011, №2. – С. 8-17.

12. Степин В. С. Новые ориентиры цивилизации / В. С. Степин // Экология и жизнь. – 2000. – № 4. – С. 4–7.

13. Этнос глобального мира / [сост. и ред. В. И. Толстых]. – М. : «Восточная литература» РАН, 1999. – 206 с.

Резюме

У статті аналізується роль морально-етичних цінностей у розвитку сучасного українського суспільства в світлі глобалізаційних процесів.

В статье анализируется роль морально-этических ценностей в развитии современного украинского общества в свете глобализационных процессов.

The article analyzes the role of moral and ethical values in development of modern Ukrainian society in the light of globalization processes.